

The following article defines the human rights violations in agribusiness and extractive sector. It analyses results from the implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights in the extractive sector. The article highlights the importance of UN Guiding Principles on Business and Human Rights in agribusiness and provides recommendations for its implementation.

Key words: human rights, human rights' violations, UN Guiding Principles on Business and Human Rights, agribusiness, extractive sector.

УДК 347.961:347.79 (477)

К. М. КИРИЧЕНКО

*Кристина Максимівна Кириченко, студентка
магістратури Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВЧИНЕННЯ МОРСЬКОГО ПРОТЕСТУ В УКРАЇНІ

Законом України «Про нотаріат» у ст. 24 передбачено 22 види нотаріальних дій, які вчиняються нотаріусами України, серед яких і вчинення морських протестів¹.

Однак при дослідженні відомостей про вчинення нотаріусами України такої нотаріальної дії виявилось, що інформації з цього питання майже немає.

Слід зауважити, що саме зі складення судових паперів та торговельних угод можна відраховувати зародження нотаріату – в Римі таку функцію зі зростанням цивільного обороту почали виконувати табеліони, яких по праву вважають зачинателями сучасного нотаріату².

Враховуючи перспективу відродження українського торгового флоту, який наразі перебуває не в найкращому стані, доцільно було б привести до ладу і законодавство, яке регулює вчинення морських протестів, адже це справа не одного дня, однак свого часу може стати в пригоді.

Загалом, наповнення та вдосконалення кожного виду дій, які вчиняє нотаріус, сприятиме розвитку нотаріату в Україні в цілому, підвищенню культури права та якості послуг, що надаватимуться нотаріусами громадянам.

Питання вчинення нотаріусами морського протесту в різних його аспектах висвітлювалось С. Я. Фурсою у статті «Вчинення морських протестів: матеріальна природа та нотаріальна процедура», Н. В. Ільєвою у статті «Процесуальний порядок складення нотаріусом акта про морський протест», а також такими науковцями, як В. В. Баранкова, В. В. Комаров, О. М. Криштопа, Л. К. Радзівська, С. Г. Пасічник, В. В. Луць.

Дана стаття присвячена окресленню певного кола проблематики, на яку слід звернути увагу в розрізі нотаріального провадження при вчиненні морського протесту, зокрема, доцільності огляду нотаріусом об'єктів матеріального світу та місця події (судна, люку), статусу свідків, яких має допитати нотаріус для складення акта про морський протест.

Мета статті – виокремлення і характеристика вищезазначених проблем та аналіз пропозицій для їх вирішення.

Найперше слід зауважити, що закон не розкриває поняття події, у зв'язку з якою може бути заявлено морський протест.

Законом України «Про нотаріат» визначено, що нотаріус приймає заяву капітана судна про морський протест, якщо в період плавання або стоянки судна мала місце подія, що може стати підставою для пред'явлення до судновласника майнових вимог³. Аналогічне положення міститься і в Главі 18 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України⁴. У положеннях ст. 341 Кодексу торговельного мореплавства України додається, що заява про морський протест робиться з метою забезпечення доказів для захисту прав і законних інтересів судновласників⁵.

Н. В. Ільєва зазначає, що подіями, через які на практиці може бути заявлено морський протест, є насамперед події, які мають характер непереборної сили (форс-мажору), або виникнення небезпеки і непередбачених випадків на морі (ураган, шторм, зіткнення з айсбергами, плаваючими предметами, пожежа на судні тощо), інші події, пов'язані зі специфікою мореплавства і які можуть стати причиною пошкодження судна й вантажу та завдати значних збитків.

Збитками, які можуть виникнути внаслідок подій такого характеру, можуть бути: шкода, заподіяна вантажу, самому судну, майну третіх осіб, які на момент події не знаходилися на судні, життя та здоров'ю осіб (членів екіпажу, пасажирів)⁶.

Тобто, роль нотаріуса при вчиненні морського протесту зводиться до забезпечення доказів, на які в подальшому зможе посилатися судновласник при захисті своїх прав та які нададуть йому змогу убезпечити себе від претензій третіх осіб за неналежне виконання зобов'язань і вимог щодо компенсації шкоди.

Забезпечення доказів нотаріусом здійснюється у вигляді створення письмових документів, зокрема, в даному випадку, акта про морський протест.

Форма такого акта закріплена у Правилах ведення нотаріального діловодства (Форма № 83). З даної форми можна визначити основні елементи, які має містити акт, та які дії має вчинити нотаріус, аби його скласти:

- назва документа;
- дата і місце його складення;
- прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, адреса його робочого місця чи адреса державної нотаріальної контори (прізвище, ім'я, по батькові консула, адреса консульської установи, якщо акт вчиняється в іноземному порту);
- відомості про назву та прапор судна, його належність, власника, приписку, реєстраційний номер, час прибуття в порт;
- прізвище, ім'я, по батькові капітана, його громадянство, місце реєстрації або переважного проживання;
- час подання заяви про морський протест (окремо у типовій формі цього не зазначено, однак згідно з аналізом норм законодавства це все ж таки має відображатися для встановлення непропущення строку заявлення морського протесту);
- зміст заяви капітана (дата та опис події, які були вжиті заходи);
- відомості про огляд нотаріусом судового журналу;
- зміст пояснень капітана із зазначенням прізвища, імені, по батькові та його підпис;
- зміст показань чотирьох свідків (окремо кожного) із зазначенням їх прізвища, імені, по батькові, посади, громадянства, місця проживання та їх підписи;
- вчинення посвідчувального напису із зазначенням номера акта в реєстрі нотаріальних дій та даних про розмір державного мита чи плати за вчинення нотаріальної дії;
- засвідчення нотаріусом акта про морський протест своїм підписом та скріплення печаткою⁷.

Як бачимо, на нотаріуса покладається доволі значний пласт роботи: ознайомитись зі змістом заяви капітана (або визначеної законодавством особи, яка подала заяву про морський протест), судовим журналом, перевірити відповідність обставин, викладених в судовому журналі, обставинам, зазначеним у заяві, перевірити інші документи (що підтверджують, наприклад, повноваження капітана, статус судна, час приходу судна в порт – довідку капітана порту) тощо.

Крім того, як зазначає С. Я. Фурса, за наявності підстав припускати, що подія, яка сталася, заподіяла шкоду вантажу, що знаходиться на судні, заява про морський протест має бути зроблена до відкриття люків (що узгоджується з положеннями ст. 344 Кодексу торговельного мореплавства України) і, на її думку, такий факт має бути підтверджений нотаріусом, оскільки саме він несе відповідальність за наслідки вчиненої нотаріальної дії, тобто достовірність зафіксованих ним фактів, отже, особисто повинен впевнитися у тому, що люки опломбовані. Для цього він може виїхати за місцем знаходження судна в порту, де й вчинити нотаріальну дію. Крім того, така мотивація зумовлена доцільністю допиту членів екіпажу за місцем їх знаходження⁸.

На практиці може виникнути ситуація, коли до нотаріуса будуть звертатись для огляду не тільки пломбування люків, а й, для прикладу, фіксування пошкоджень судна, адже нотаріус також підтверджує цей факт.

Виникає запитання, як саме тоді слід охарактеризувати дану дію нотаріуса та як її правильно регламентувати. Може бути, що для вчинення огляду нотаріусу необхідно буде залучити перекладача або спеціаліста, який, наприклад, зможе пояснити нотаріусу деякі технічні моменти розташування вантажу та допомогти перевірити цілісність пломби; зафіксувати огляд на відео чи фото; залучити до огляду сторонніх осіб (так званих понятих) тощо. Цілком логічним в такому випадку буде складання за результатом огляду судна, люків певного документа – протоколу, висновку, акта огляду тощо, де зафіксувати дату та місце огляду, дані про нотаріуса та осіб, які брали участь в огляді, обставини, що були встановлені нотаріусом, зазначити про відеофіксацію чи фотозйомку та інші необхідні реквізити.

Виникає запитання, чи не перебирає таким чином на себе нотаріус функції суду, слідчого або експерта та чи слід вважати такі докази належними і допустимими, адже єдиної форми й порядку їх складення нотаріусами не існує.

Якщо розглянути аналогічне питання щодо огляду нотаріусом доказів за їх місцезнаходженням, С. Я. Фурса досить критично його оцінює і цілком логічно зазначає, що таке запозичення повноважень суду уявляється нераціональним, оскільки допустимим і достатнім за правовим значенням є, наприклад, висновок експерта, який і може провести огляд таких доказів на місці та відповісти на всі потрібні запитання.

Крім того, враховуючи положення ст. 140 Цивільного процесуального кодексу України, огляд доказів за їх місцезнаходженням здійснюється власне судом. Згідно з ч. 5 даної статті особи, які беруть участь в огляді доказів за їх місцезнаходженням, мають право робити свої зауваження щодо протоколу огляду, а при огляді нотаріусом це не має належної юридичної визначеності – яку силу матимуть такі зауваження в акт (протокол) огляду нотаріуса та як їх оцінювати?

Якщо суди компетентні проводити огляд, зазначає вчена, то навіщо штучно вводити до повноважень нотаріуса проведення такої складної процесуальної дії, як огляд на місці, до того ж, огляд нотаріусом не може замінити огляд судом через те, що в останньому випадку суд бачить все на власні очі, а не те, що йому повідомив нотаріус⁹.

Отже, назріла проблема щодо належної регламентації дій нотаріуса при огляді на місці. Специфіка даного конкретного випадку полягає в тому, що строк вчинення заяви про морський протест є досить невеликим (за винятком деяких випадків, за загальним правилом він становить 24 години з моменту оформлення

приходу судна в порт України або, якщо подія, що зумовлює необхідність заяви морського протесту, сталася в порту, протягом 24 годин з моменту події)¹⁰.

Тобто, саме нотаріус має можливість у найбільш швидкий строк зафіксувати події, оглянути місце їх вчинення та забезпечити докази для подальшого судового розгляду.

Тому було б доцільно вирішити дану проблему шляхом закріплення конкретного переліку дій, які нотаріус може вчиняти за місцем знаходження об'єктів матеріального світу з детальною процедурою вчинення таких дій, наприклад, огляд нотаріусом судна в порту України на предмет пошкоджень; огляд нотаріусом люку на предмет збереження їх герметичності зі складенням відповідного документа, який засвідчуватиметься підписом та печаткою нотаріуса.

Цікавий момент: у Нотаріальній Уставі Української СРР 1928 р. було передбачено можливість огляду корабля нотаріусом та залучення до цього процесу експерта, наразі ж такі положення відсутні, що свідчить про краху регламентацію цього процесу у 1928 р., ніж навіть зараз¹¹.

Залучення до процесу огляду, за потреби, експерта або спеціаліста було б раціонально і на сучасному етапі, адже дані особи зможуть допомогти нотаріусу встановити певні обставини за допомогою спеціальних знань.

До речі, сучасна типова форма акта про морський протест, про яку йшлося вище, майже ідентична тій формі, яка була зазначена в Нотаріальній інструкції 1928 року¹².

З одного боку, це говорить про стабільність правових положень, з іншого – про їх консервативність та застарілість.

У зв'язку з цим іншим проблемним питанням, на яке варто звернути увагу, є допит свідків нотаріусом для складення акта про морський протест.

По-перше, спірним є сам статус «свідка», як його визначає законодавець. Можемо припустити, що в даному випадку «свідок» використовується у широкому значенні слова і має на увазі людину, яка була очевидцем якої-небудь події і готова про це свідчити.

Однак, враховуючи розповсюджене застосування і визначення поняття «свідок» саме як особи, про яку є дані, що їй відомі обставини, які належать до кримінальної, адміністративної чи цивільної справи (і яка викликана для дачі свідчень), приєднуємось до думки професора С. Я. Фурси, що дане поняття в рамках вчинення морського протесту все ж слід уточнити¹³.

Цивільним процесуальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України визначено становище свідка в процесі, його права та обов'язки, такі як право відмовитися від дачі показань у певних випадках або обов'язок з'явитися за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, можливість застосувати до нього привід тощо.

Натомість нотаріус не має будь-яких процесуальних важелів для впливу на свідка, не може попереджати його про кримінальну відповідальність, не може з'ясовувати причини розбіжностей у показаннях свідків, адже це не регламентовано жодним нормативно-правовим актом та й взагалі не належить до функцій нотаріуса.

Так само нотаріус позбавлений можливості вимагати від свідка прибути для дачі показань або якимось чином змусити їх надати, жодним чином не може впевнитись у правдивості показань свідка, адже той не несе за свої покази відповідальності і не зобов'язаний відповідати на будь-які питання нотаріуса.

Враховуючи вищезазначене, більш доцільно було б визначити осіб, які надаватимуть пояснення про подію, її «очевидцями».

По-друге, слід визначитися з обов'язковістю проведення опиту свідків та їх кількістю. Законом України «Про нотаріат» у ст. 95 та Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України в підпункті 2.1 п. 2 Глави 18 визначено необхідність опиту «по можливості» не менше чотирьох свідків, в тому числі двох, що належать до осіб командного складу.

У ст. 346 Кодексу торговельного мореплавства України вказано, що нотаріус опитує «інших свідків зі складу суднового екіпажу» в разі потреби.

Зважаючи на це, можна зробити висновок про доцільність опиту свідків не в обов'язковому порядку, а лише за наявності реальної необхідності – коли інших доказів для вчинення морського протесту недостатньо, вони є суперечливими або неточними тощо.

При цьому пропонуємо внести зміни до чинного законодавства щодо кількості свідків – вбачаємо за можливе допитувати стільки свідків, скільки буде доцільно на час вчинення морського протесту, тобто можна і менше чотирьох осіб, головне – аби опитані особи надали змістовні та вичерпні пояснення.

Отже, можна зробити такі висновки. Пред'явлені до судновласника майнові вимоги інколи можуть сягати дуже значного розміру, що пропорційне бажанню судновласника правильно вчинити морський протест, а також створює певний ризик для нотаріуса, до якого може бути пред'явлений позов у разі помилки при оформленні ним морського протесту, що спричинить його недійсність. Тому проблемні аспекти вчинення морського протесту мають бути врегульовані.

Зокрема, вбачаємо за можливе закріпити, шляхом внесення змін до чинного законодавства, конкретний перелік дій, які нотаріус може вчиняти за місцем знаходження об'єктів матеріального світу з детальною процедурою вчинення таких дій, наприклад, огляд нотаріусом судна в порту України на предмет пошкоджень; огляд нотаріусом люку на предмет збереження його герметичності зі складенням відповідного документа, який засвідчуватиметься підписом та печаткою нотаріуса.

Приєднуємось до думки С. Я. Фурси щодо визначення статусу «свідка», якого має опитати нотаріус – доцільно було б визначити його як «очевидця події», крім того, пропонуємо опит свідків зазначити як не обов'язковий, а лише за необхідності у цьому (інших доказів для вчинення морського протесту недостатньо, вони є суперечливими або неточними тощо). Крім того, пропонуємо внести зміни до чинного законодавства щодо можливості допитувати менше (або більше) свідків, ніж чотири особи – скільки буде доцільно на час вчинення морського протесту.

Перспективи подальших розвідок полягають у вивченні попиту на дану нотаріальну дію, формулюванні більш конкретних пропозицій змін до чинного законодавства в контексті цих та інших проблем вчинення морського протесту.

¹ Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 39. – Ст. 383. – Ст. 34.

² Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. – К. : Знання, 2008. – С. 22.

³ Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 39. – Ст. 383. – Ст. 34.

⁴ Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : затверджений наказом Міністерства юстиції України № 296/5 від 22 лютого 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012 р. – № 17. – Гл. 18, п. 1, пп. 1.1.

⁵ Кодекс торговельного мореплавства України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52. – Ст. 349. – Ст. 341.

⁶ *Льєва Н. В.* Процесуальний порядок складення нотаріусом акта про морський протест / Н. В. Льєва // Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики : матеріали X міжнародної наук.-практ. конференції – Одеса : НУ «ОМА», 2016. – Вип. 10. – С. 141–142.

⁷ Правила ведення нотаріального діловодства : затвержені наказом Міністерства юстиції України № 3253/5 від 22 грудня 2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 98. – С. 164. – Ст. 3515, код акту 54117/2010. – Додаток 25, Форма № 83.

⁸ Теорія нотаріального процесу [текст] : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – С. 659–660.

⁹ Там само. – С. 314–317.

¹⁰ Кодекс торговельного мореплавства України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52. – Ст. 349. – Ст. 343.

¹¹ Нотаріальна Устава : Постанова ВЦКВ і РНК УСРР від 25 липня 1928 р. // Збірник Указонень та Розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України. – 1928. – № 20. – Арт. 183.

¹² Нотаріальна інструкція : постанова Нарком'юсту УСРР від 17 листопада 1928 р. // Збірник Указонень та Розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України. – 1928. – № 23 (Відділ другий). – Арт. 138. – Форма 17.

¹³ *Фурса С. Я.* Вчинення морських протестів: матеріальна природа та нотаріальна процедура / С. Я. Фурса, С. І. Фурса // Юриспруденція: теорія і практика : науково-практичний журнал / Центр правових досліджень Фурси. – К., 2011. – № 6 (80). – С. 35.

Резюме

Кириченко К. М. Деякі проблемні аспекти вчинення морського протесту в Україні.

У даній статті досліджено деякі проблемні моменти, які можуть виникнути при здійсненні нотаріального провадження з вчинення морського протесту. Зокрема, автором окреслено проблеми та проаналізовано можливі варіанти їх вирішення щодо регламентації огляду нотаріусом об'єктів матеріального світу, які мають значення для вчинення морського протесту, за їх місцезнаходженням; визначення статусу свідків, яких має опитати нотаріус, обов'язковості проведення такого опиту та кількості свідків.

Ключові слова: морський протест, вчинення морського протесту, акт про морський протест, нотаріус, нотаріальне провадження.

Резюме

Кириченко К. М. Некоторые проблемные аспекты совершения морского протеста в Украине.

В данной статье исследованы некоторые проблемные моменты, которые могут возникнуть при осуществлении нотариального производства по совершению морского протеста. В частности, автором обозначены проблемы и проанализированы возможные варианты их решения по регламентации осмотра нотариусом объектов материального мира, имеющих значение для совершения морского протеста, по их местонахождению; определение статуса свидетелей, которых должен опросить нотариус, обязательности проведения такого опроса и количества свидетелей.

Ключевые слова: морской протест, совершение морского протеста, акт о морском протесте, нотариус, нотариальное производство.

Summary

Kyryuchenko K. Some problematic aspects of the commission of the marine protest in Ukraine.

In this article examines some of the problematic issues that may arise in realization of the notarial proceeding of the commission the marine protest. In particular, the author marked some problems and analyzes their possible solutions on the regulation of the notary examination material objects, relevant to the fulfillment of marine protest, in their location; definition of the status of witnesses, which must interrogate the notary, the obligation of such interrogation and the number of witnesses.

Key words: marine protest, the commission of marine protest, an act of marine protest, the notary, the notarial proceedings.